

Гришко Ю.

– магістр філології, аспірантка кафедри української мови
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка

УДК 821.161.2-Жадан:81'42

**ОКАЗИОНАЛЬНІСТЬ ЗВУКОВОГО ТЛА ПОЕТИЧНОГО ДИСКУРСУ
С. ЖАДАНА**

У статті виділено два способи формування акустичного враження в поетичному дискурсі сучасного українського письменника С. Жадана: авторські звуконаслідування, що мають кілька підтипів, та псевдочленування. Встановлено, що у віршованому доробку поета домінують комбінування алітерацій із шумних, переважно шиплячих та свистячих звуків, які створюють певний стилістичний ефект, реалізуючи творчий задум митця залежно від поставленої мети.

Ключові слова: окказионалізм, фоностилістика, звуконаслідування, псевдочленування, сучасний український поетичний дискурс.

Гришко Ю.

– магістр філології, аспірантка кафедри українського мови
Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка

**ОККАЗИОНАЛЬНОСТЬ ЗВУКОВОГО ФОНА ПОЭТИЧЕСКОГО
ДИСКУРСА С. ЖАДАНА**

В статье выделены два способа формирования акустического впечатления в поэтическом дискурсе современного украинского писателя С. Жадана: авторские звукоподражания, которые имеют несколько подтипов, и псевдочленения. Установлено, что в стихотворном наследии поэта доминируют комбинирования аллитераций из шумных, в основном шипящих и свистящих звуков, которые создают определённый стилистический эффект, реализуя творческий замысел автора в зависимости от поставленной цели.

Ключевые слова: окказионализм, фоностилистика, звукоподражание, псевдочленение, современный украинский поэтический дискурс.

Hryshko Yu.

– Post-graduate Student, Ukrainian Language Department, Poltava National
V. Korolenko Teachers' Training University

**AN OCCASIONALITY OF SOUND BACKGROUND OF POETICAL
DISCOURSE BY S. ZHADAN**

There are distinguished in the article two ways of formation of acoustic impression in poetical discourse by modern Ukrainian writer S. Zhadan: author's sound-imitations (which have some sub-types) and pseudo-segmentations. It is determined that in poetical works by this writer combinations of alliterations with noise consonants, especially blade spirant and hush, are the most frequent. Such sound combinations make a special stylistic effect realizing author's creative intention.

Keywords: occasionalism (nonce word), phonetic stylistics, sound-imitation, pseudo-segmentation, modern Ukrainian poetical discourse.

Постановка проблеми. Проблема оказіональності знаходиться у точці дотику питань норми й системи [17, с. 245]. Сучасний український поетичний дискурс підпорядкований свідомому мистецькому прагненню вийти за межі літературної норми на всіх мовних рівнях: фонетичному (вживання фонем у невластивих функціях, незвичні комбінування фонем), лексичному (моделювання нових, суто авторських лексем), синтаксичному (створення оригінальних конструкцій) тощо. Не позбавлене трансформацій і візуальне оформлення творів, адже автори часто експериментують із розміром, типом та навіть кольором шрифту, розміщенням рядків на сторінці, знаками пунктуації (аж до повного їх ігнорування). Зростає також стилістична диференціація засобів вираження та розширюється кількість способів їх об'єднання [13, с. 22]. Поети створюють «похідну мову», а на її основі – тексти, модельовані не за узусними правилами [14, с. 126] Мова поетичного дискурсу С. Жадана є надзвичайно експресивною, тому важливо з'ясувати лінгвістичні засоби, покладені в її основу, починаючи з базового (фонетичного) рівня мови, оскільки слово С. Жадана є «носієм первинного значення» [2, с. 34].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Творчість «чорного романтика» (за визначенням І. Дзюби), відзначена численними національними й міжнародними нагородами, привернула увагу великої кількості дослідників (як у лінгвістичному, так і в літературознавчому аспектах), з-поміж них: Б. Гоц, В. Битько, А. Бабенко, О. Волошина, І. Бондар-Терещенко, Б. Пастух, І. Дзюба, М. Сулима, Т. Гундорова, В. Агєєва, П. Загребельний, О. Бойченко, Є. Баран, М. Бриних, О. Різниченко, О. Коваленко та ін. Однак специфіка фоностилістичних ресурсів у поетичних текстах С. Жадана ще не була висвітлена в наукових розвідках.

Мета дослідження – класифікувати оказіональні фонетичні одиниці поетичного доробку С. Жадана, що передбачає реалізацію таких **завдань**: 1) виявлення акустично значущих фонетичних одиниць, які інтенсифікують звукове тло; 2) виділення найчастотнішого типу інноваційної фонетичної одиниці.

Виклад основного матеріалу. У поетичному мовленні велику роль відіграє не лише смисл, а й звучання, «оркестровка» твору й враження, яке вона здатна залишити [17, с. 254]. Контекст художнього твору надає експресивність навіть тим лінгвістичним одиницям, що у мові є стилістично нейтральними (нульовими). Експресивність як виразність мовлення виникає внаслідок відбору й вживання певних мовних одиниць у процесі породження дискурсу [12, с. 31], причому вона детермінована виражальною силою слова, яка є винятково важливим елементом художньої комунікації [3, с. 56], де систему утворюють такі компоненти: адресант (письменник) – твір – адресат (читач / слухач) [1, с. 56].

На основі лінгвістичного аналізу поетичного дискурсу збірок «Лілі Марлен», «Месопотамія», «Вогнепальні й ножові», «Ефіопія» та «Життя

Марії» із 516 сторінок тексту методом суцільної вибірки були виписані інноваційні авторські одиниці з інтенсивним стимулювальним фоностилістичним ефектом. Серед кількох типів індивідуально-авторських акустичних прийомів [18, с. 105] два найпоширеніших типи складають:

1. Оригінальні звуконаслідування (96%). Звуконаслідування у поетичному дискурсі С. Жадана цілком відрізняються від узвичаєних у художній комунікації (на зразок алітерації [р] – імітація грому, [ш] – шуму, шелесту тощо) і поєднуються з кількома стилістичними фігурами або безпосередньо є їхніми складниками. Характерною ознакою є домінування алітерацій над асонансами, причому шумні приголосні значно переважають над сонорними (40% проти 13%). Серед шумних найчастотнішими є приголосні з визначальною для сприйняття адресатом інтегральною ознакою акустичного враження – свистячі та шиплячі; з-поміж сонорних лідирує дрижачий [р]. Це ініціює інтенсивний слуховий ефект, адже свистячі належать до класу імпульсів найвищої частоти вживання [16, с. 141], а шиплячі у мовній картині світу носіїв слов'янських мов – це стимулятори виникнення негативних асоціативних зв'язків [11, с. 52–53]. Своєю чергою, [р] завдяки складній вібрувальній артикуляції мотивує асоціативну напористість та різкість [15, с. 167], тому поетичні рядки набувають особливої звучності, внутрішньої потужності, енергії [5, с. 124].

У звуконаслідуваннях, модельованих поетом, виділяємо алітерації кількох видів. Крім алітерацій із перевагою свистячих, шиплячих чи сонорних, виділяємо комбінації (43%) приголосних за такими моделями:

– N(B)+N(H);

– N(B)+S;

– N(H)+S;

– N(B)+N(H)+S, де N(B) – свистячий (noise blade spirant), N(H) – шиплячий (noise hush), S – сонорний (sonorant).

Наприклад, у вірші «Я пам'ятаю голоси...» фонову картину твору формують свистячі приголосні:

<...> сонце соком із цитрин

Розмащувалось по одежі <...> [7, с. 13].

Імітація людського голосу за допомогою алітерацій свистячих приголосних, підсилена вживанням і власне семантично маркованих лексем *голос*, *слово*, є поширеним явищем у поетичній діяльності С. Жадана. Подібні приклади можна знайти у творах «Мій старий...», «Співай, сирено!», «Ти довго тримався за наші місця...», «2015-ий рік...», «Візьми лише найважливіше. Візьми листи...», «Ось я лишаю зброю й починаю повзти...» та ін.:

<...> співали, доки спливав відпущений вам час <...>

Завтра зранку вона здасть свій номер,

заплатить за битий посуд,

залишить назавжди це місто [6, с. 79];

<...> світиться океан,

*і спокоєм повняться голоси <...>
кожне слово дзвінким піском
тримається горла твого <...> [6, с. 22];
<...> Світ зробили зі слів,
з чорних лексем і семантичних полів [8, с. 131].*

Нагромадженням шиплячих позначені вірші «Третій день крізь сутінь масну...», «Наші діти, Маріє, ростуть, ніби трава...», «Більше нічого не буде, – вона повторює...»:

*<...> моя душа, ніби щось чуже,
тіло моє стереже [7, с. 10].*

Проте функційно найактивнішими засобами побудови звукового малюнка в поетичному дискурсі С. Жадана є комбінування свистячих, шиплячих та дрижачого, як-от у віршах «І коли відлига зупиниться на горбах...», «Кінець жовтня», «Вони сіли за стіл, накритий для всіх...», «Вони сказали: За що ти тримаєшся, брат...». Часто звуковий малюнок доповнюють градації та повтори:

*<...> Вітер полоще важкі рушники,
мов прапори переможців. <...> [Вогн., с. 62];
<...> Немає жодних невірних і жодних святих,
немає жодних праведних і жодних простих,
жодних партнерів, жодних, синок, торгів –
є лише наше сонце, вмерзле поміж снігів. <...> [6, с. 21].*

2. Оказіональні псевдочленування (4%) утворюють менший відсоток за чисельністю, однак є місткими за унікальністю введення в контекст. Наприклад, у поезії «Білі люди – жорстокі люди» псевдочленуванню *під-писку* передують численні градації та повтор лексеми *чорний* у непрямих відмінках, а в поєднанні зі своєрідним ритмом поезія нагадує зразок пісенної реп-культури:

*Білі люди – жорстокі люди,
чорна шкіра їм ріже око.
Вони мурують для чорних споруди
й готують для чорного там мороку.
Лаштують чорному підлу підставу.
Шиють чорному робу на виріст.
І не відпускають ні під заставу,
ні під
під-
писку про невіїзд <...>
і позбавляють навіть в уяві
свободи зібрань і свободи совісті <...> [6, с. 32].*

Висновки: 1. Домінантними в моделюванні звукового тла поетичного дискурсу С. Жадана є звуконаслідування, в основі яких переважають алітерації свистячих та шиплячих приголосних. 2. Як найчастотніші функційно активні приголосні автор використовує шумні свистячі [з], [с], шиплячі [ж], [ч], [ш] та сонорний дрижачий [р].

Перспективи подальших розвідок ми вбачаємо у поглибленому

вивченні авторських новотворів не лише поетичної, а й прозової творчості С. Жадана та виділенні інноваційних лінгвістичних засобів, використаних письменником на кожному з мовних рівнів.

Література

1. Быкова О. И. Методические принципы интерпретации художественного текста. *Психолінгвістическіе основы и методические закономерности обучения иноязычной речи*: межвузовский сб. научн. трудов / ред. Е. И. Волкова, Г. Е. Ведель, Н. А. Дадькина и др. Воронеж: Изд-во Воронежского университета, 1984. 116 с. С. 56–60.
2. Гоц Б. Емоційно-експресивна лексика С. Жадана. Київ: КМАНУМ, 2018. С. 34.
3. Дегтерева Т. А. Выразительная сила слова. *Язык и стиль*: сб. / под ред. Т. А. Дегтеревой. Москва: Мысль, 1965. С. 56–95.
4. Дзюба І. Чорний романтик: С. Жадан. Київ: Либідь, 2017. 112 с.
5. Дудик П. С. Стилїстика мовних одиниць. *Стилїстика української мови*: навч. посібн. Київ: ВЦ «Академія», 2005. С. 121–286.
6. Жадан С. Вонепальні й ножові. Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2012. 160 с.
7. Жадан С. В. Ефіопія. Харків: Фоліо, 2011. 121 с.
8. Жадан С. Поезії. *Життя Марії: книга віршів і перекладів*. Чернівці: Meridian Czernowitz; Книги – XXI, 2015. 184 с.
9. Жадан С. В. Лілі Марлен: Книга нових та вибраних віршів. Харків: Фоліо, 2011. 186 с.
10. Жадан С. В. Поезії. *Месопотамія: збірка оповідань і віршів*. Харків: Книжк. клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2014. С. 319–364.
11. Журавлев А. П. Звук и смысл. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Просвещение, 1991. 160 с.
12. Загоровская О. В., Фомина З. Е. Экспрессивные и эмоционально-оценочные компоненты значения слова. *Семантические процессы в системе языка*: межвузовск. сб. научн. труд. Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1984. С. 31–40.
13. Костомаров В. Г. Культура языка и речи в свете языковой политики. *Язык и стиль*: сб. / под ред. Т. А. Дегтеревой. Москва: Мысль, 1965. С. 3–55.
14. Мурзин Л. Н., Литвинова М. Н. Текст художественного произведения: к проблеме специфики. *Функциональные разновидности речи в коммуникативном аспекте*: межвуз. сб. научн. труд. Пермь, 1988. С. 122–128.
15. Українець Л. Ф. Фонетична конотація в українській поетичній мові ХХ – ХХІ століть: семантико-прагматичний вимір: монографія. Полтава, 2014. 380 с.
16. Чередниченко І. Г. Нариси з загальної стилістики сучасної української мови. Київ: Рад. школа, 1962. 495 с.
17. Ханпира Э. Окказиональные элементы в современной речи. *Стилистические исследования*: сб. научн. ст. Москва: Наука, 1972. С. 245–317.
18. Hryshko Yu. A New Approach to the Typology of Nonce Words (on the base of Ukrainian poetical discourse). *Linguistic Studies / Лінгвістичні студії*: зб. наук. праць. Вінниця: ДонНУ ім. Василя Стуса, 2018. Вип. 35. С. 104–109.